

# Erasmus als christenhumanist

ROND 1530 SCHILDERDE LUCAS CRANACH DE OUDE DIT WERELDBEROEMDE PORTRET VAN ERASMUS. ZO HERKENT IEDEREEN HEM. MET ZIJN MANTEL, ZIJN BONTKRAAG, ZIJN MUTS. ATTRIBUTEN VAN EERBIEDWAARDIGHEID. ZO PRESENTEERDE ERASMUS ZICHZELF OOK HET LIEFST.

Op zich is het bijzonder dat Lucas Cranach de Oude dit portret schilderde. Hij was meer op de hand van Luther, was zelfs getuige bij het huwelijk van zijn vriend Luther.

Blijkbaar was Erasmus zo beroemd, dat Lucas Cranach de Oude graag zijn status bevestigde. Erasmus heeft voor dit portret niet geposeerd. Lucas Cranach de Oude schilderde het icoon Erasmus zoals Quinten Massijs en Hans Holbein de Jonge dat voorgeschilderd hebben. Cranach geeft hem een hemelsblauwe achtergrond. We zien een peinzende Erasmus, een man die de balans van zijn leven opmaakt.

Zijn levenswerk was voltooid: het Nieuwe Testament, opnieuw vertaald vanuit het Grieks in het Latijn. *Novum Instrumentum*, met een uitgebreide verantwoording en interpretatie. In 1516 liet Erasmus de eerste druk verschijnen in Bazel. En in de jaren daarna werkte hij koortsachtig aan verbeterde versies, een tweede, derde, vierde en vijfde druk. Jarenlange studie was eraan vooraf gegaan.

Erasmus zuiverde de toen gangbare versie van de Bijbel, de Vulgaat, van allerlei fouten die daar in de loop der eeuwen waren ingeslopen. Hij durfde te sleutelen aan het woord van God. Dat was in zijn tijd even gewaagd als het nu uitbrengen van een frisse versie van de Koran.



*Erasmus door Lucas Cranach de Oude (ca. 1530),  
olieverf op paneel, collectie Museum Boijmans Van Beuningen  
Fotostudio Tromp*

# Erasmus defectus



*Erasmus als jongen, Neel Korteweg, 2012  
Acryl op linnen, collectie Museum Gouda*

Erasmus  
zal ongetwijfeld  
gepest zijn als  
'bastaard'

ERASMUS WERD GEBOREN IN 1466, ALS TWEEDE ZOON VAN EEN GOUDS PRIESTER. ER WAS DUS GEEN SPRAKE VAN EEN ONE NIGHT STAND, WEL VAN ONWETTIGE KINDEREN. DE VADER VAN ERASMUS HEET GERARD, ZIJN MOEDER MARGARETHA, ZIJN BROER PIETER. OM GEEN PRAATJES TE VEROORZAKEN, VERTREKT ZIJN VADER NAAR ROME WANNEER MARGARETHA HOOGZWANGER IS. GERARD GAAT DOCUMENTEN KOPIËREN EN MARGARETHA GAAT NAAR ROTTERDAM OM TE BEVALLEN BIJ HAAR MOEDER IN HUIS, DE OMA VAN ERASMUS. NA EEN PAAR JAAR KEERT HET OUDERPAAR TERUG NAAR GOUDA, WAAR ERASMUS NAAR DE PAROCHIESCHOOL OP DE MARKT GAAT (1470 – 1476). ZIJN VADER DIENT AL DIE JAREN ALS PRIESTER IN DE GOUDSE SINT-JANSKERK.

Erasmus zal ongetwijfeld gepest zijn als 'bastaard'. Het is typisch Erasmus' humor om aan zijn naam toe te voegen: Desiderius, 'de gewenste'. Dat klinkt beter dan Defectus. En om zijn afkomst te verdonkeremen, want die is bepaald niet bevorderlijk voor zijn carrière in de kerk, zal hij zich later noemen: Roterodami, uit Rotterdam, toentertijd een onbekend gehucht in Europa.

Erasmus is als jongetje heel leergierig, hij speelt graag met woorden en leert gemakkelijk Latijn. Zijn ouders sturen hem naar het vervolgonderwijs in Deventer. Zijn moeder gaat met hem mee en sterft in Deventer aan de pest. Erasmus komt terug naar Gouda, in 1484, zeventien jaar oud. Daar verliest hij in datzelfde jaar ook zijn vader, in het Catharina Gasthuis, dat de functie van pesthuis had.

Zo schildert Neel Korteweg hem: de puber, die kort na elkaar zijn moeder en zijn vader aan de pest verliest. Als bastaardzoon en als wees heeft hij op zijn leeftijd al meer meegemaakt dan de meeste van zijn leeftijdsgenoten. Er zit verdriet, maar toch kijkt hij ook verlangend de wereld in.

# Erasmus als minnaar

ERASMUS WAS NIET ALLEEN LEERGIERIG, HIJ WAS OOK ROMANTISCH. ZIJN HELE LEVEN HEEFT HIJ GEHUNKERD NAAR ECHTE VRIENDSCHAP, NAAR HARMONIE TUSSEN DE VOLKEN, NAAR LIEFDE.

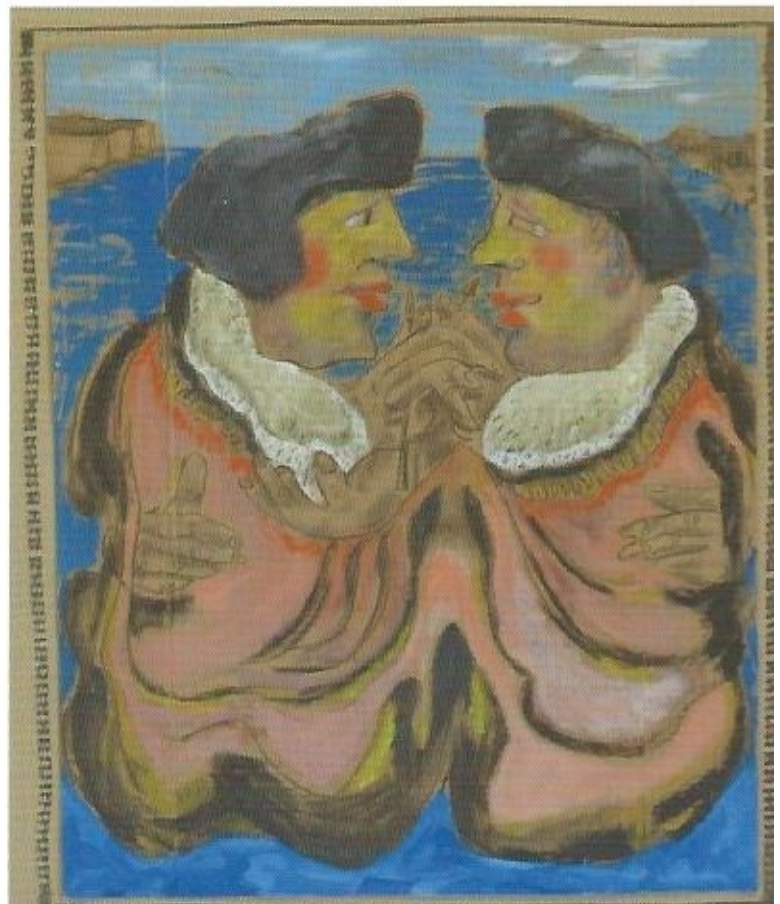
ALS TWINTIGJARIGE WORDT HIJ VERLIEFD OP DE AANTREKKELIJKE ELISABETH, DIE OP WESTHAVEN 11 IN GOUDA WOONT. ZIJ GAAT NIET IN OP ZIJN AVANCES EN KIEST VOOR HET KLOOSTER.

Erasmus dicht:

*'Nu weet ik wat liefde is;  
Liefde is complete gekte.  
De liefde is een vuur dat  
gloeiender is dan lava.  
De liefde dringt door  
merg en been.  
De liefde kruipt in je botten,  
verschroeit je ingewanden  
en houdt je uit de slaap.  
De liefde zet je in vuur en vlam.  
Je bent jezelf niet meer.  
Liefde is blind'.*

Erasmus is intussen ingetrokken in het klooster Stein, vlak over de stadsgrens van Gouda. Hij legt de kloostergelofte af. In het klooster ontwikkelt Erasmus warme gevoelens voor de monnik Servaas Rogier. Erasmus schrijft hem prachtige liefdesbrieven. Servaas Rogier geeft echter geen krimp. De toon in de brieven van Erasmus wordt dan steeds wanhopiger.

Citaat: *'Jij bent mijn enige hoop, de helft van mijn ziel, de troost van mijn leven. Niets is zo heerlijk, zo fijn, als beminnen en bemind worden, beste Servaas, maar daar staat tegenover,*



*Vriendschap, Ruben van Veen, 2016  
collectie Museum Gouda*

*dat er niets rampzaliger is dan te beminnen  
en niet bemind te worden'.*

Servaas Rogier laat zich niet vermurwen.  
De minnaar Erasmus wordt afgewezen.

Uiteindelijk vertrekt Erasmus uit Gouda, na een verblijf van zes jaar in het klooster. Hij had een hekel gekregen aan het Goudse bier, aan het gure klimaat, hij had er zijn vader zien sterven, hij was afgewezen in de liefde, hij had alle boeken uit de bibliotheek van klooster Stein tweemaal uit. Er zat maar één ding op: de wijde wereld in.

# Erasmus te paard

## CITAAT:

*'Een paard voor mijzelf en een lastdier voor mijn boeken en schrijfgerei en een bescheiden vast inkomen om in mijn levensonderhoud te voorzien, dat is alles wat ik nodig heb'.*

ERASMUS SLAAT ALS 26-JARIGE MET EEN DREUN DE POORT VAN KLOOSTER STEIN ACHTER ZICH DICHT. VANAF DAT MOMENT IS HIJ 'EN ROUTE', ZONDER VASTE WOON- OF VERBLIJFPLAATS.

Zoals elke reiziger, heeft hij maar weinig bezittingen bij zich. Het zijn vooral boeken, vastgesjord op de rug van een ezel. Hij doorkruist het Bourgondisch-Habsburgse Rijk, het Rooms-Duitse Rijk, Engeland, Frankrijk. Langs zandwegen, door de bossen, over de bergen. Rusteloos. Onvoorstelbaar grote afstanden. Struikrovers, soldatenbendes, het weerhoudt hem niet.



*Ezel, Tom Claassen, 2015  
gietijzer, collectie Museum Gouda*

Dertig jaar lang is hij op reis door wat hij de 'Republiek der Letteren' noemt. Onderweg logeert hij bij vrienden, humanisten. Zij delen een universele taal, het Latijn; elk met een eigen tongval. Zijn gastheren waarden Erasmus vanwege zijn reisverhalen, zijn geleerdheid, zijn belezenheid, zijn gevatheid, zijn elegante Latijn.

Onderweg observeert Erasmus de consequenties van oorlogvoering. Hij ziet geplunderde steden en hoort verhalen over verkrachtingen en wraakoefening.

Al in Gouda had hij de sociale gevolgen van de Hoekse en Kabeljauwse Twisten meegemaakt. Het scherpt hem in zijn pacifisme. Hij schrijft brieven en pamfletten tegen de oorlog, zoals het bekende Adagium: Zoet is de oorlog voor wie er onbekend mee zijn. *'Onze oorlogen komen meestal voort uit eerezucht, woede, bandeloosheid of een soortgelijke geestesziekte'.*

Onderweg ontwikkelt Erasmus zijn opvattingen over wat een goed heerser zou zijn. Een goede vorst is geen oorlogshitser, maar een hoogstaand persoon die zorgt voor de veiligheid en het welzijn van de onderdanen, iemand die dijken bouwt en wegen aanlegt. Citaat: *'De goede vorst richt zich op het schoonmaken van de steden, het bouwen van bruggen, hallen, straten, het droogmalen van poelen, het verleggen van stroombeddingen, het bedijken, het ontginnen'.*

Onderweg identificeert Erasmus zichzelf zelfs met zijn trouwe viervoeter. Hij schrijft in 1521 aan de kardinaal van Sion: *'Eindelijk heb ik me aan de reis naar Duitsland gewaagd, hoewel het de hele weg wemelde van de soldaten. Ik wilde vreselijk graag aanwezig zijn bij het opnieuw geboren worden van het Nieuwe Testament... Aangezien van een ezelin wordt verteld dat ze door het vuur gaat om haar jongen te redden, is het niet vreemd dat ik mij af en toe dwars door zoveel gevaren naar mijn kinderen spoed'.*

# Erasmus en seks

WIE DE DORRE TEKSTEN VAN SOMMIGE ERASMOLOGEN LEEST, KAN DE INDRIJK KRIJGEN DAT ERASMUS ALLEEN EEN HOOFD HAD. EEN GROOT VERSTAND, EEN CEREBRAAL MENS. WIE ECHTER ZIJN GEDICHTEN EN BRIEVEN LEEST, KRIJGT EEN HEEL ANDER BEELD. EEN MAN MET EEN LIJF. EEN MAN MET EEN HART.

Een man met een grote neus en met onderbuikgevoelens, die behalve over klassieke literatuur ook kon uitweiden over zijn nierstenen.

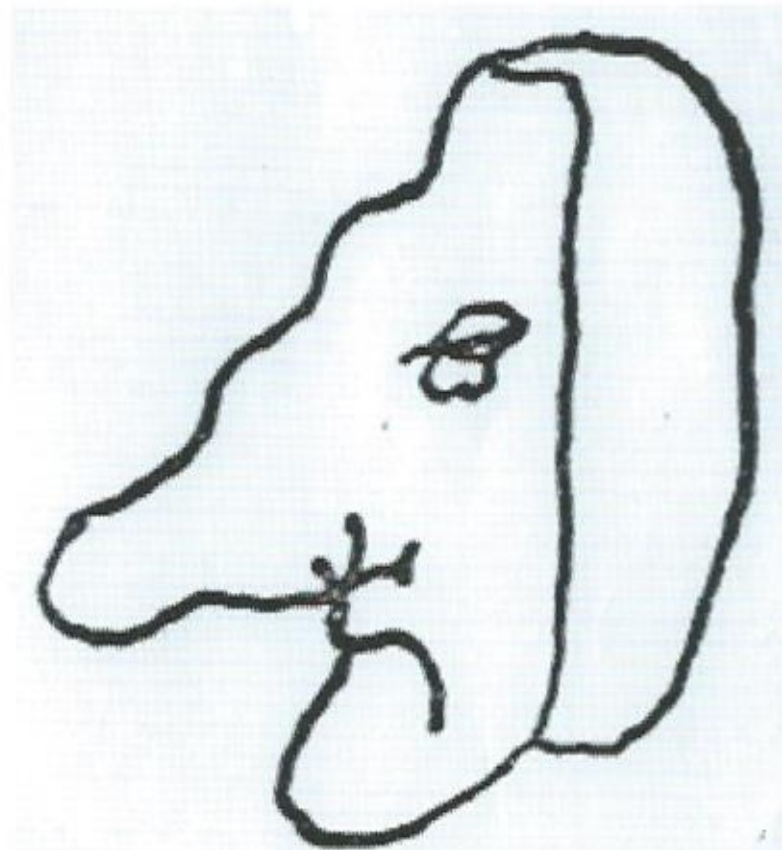
Erasmus heeft nooit een gezin gesticht. Maar hij was zeker niet afkerig van het vrouwelijk schoon. Vooral Engelse vrouwen hadden zijn voorkeur, want die konden zo heerlijk zoenen, schreef hij. Deze mening zal toch echt gebaseerd zijn op zijn eigen ervaring.

Hij viel ook op mannen. De Italiaanse jongens vond hij verleidelijk. De gouden ring die hij van zijn leerling Alexander Stewart kreeg, was meer dan een uiting van wellevendheid. Het ging hier zeker om een diepe genegenheid.

Was hij hetero, homo of biseksueel?

Afgaande op zijn brieven, ben ik geneigd te denken dat hij homoseksueel was. Daar liep je in zijn tijd niet mee te koop. In zijn polemieken met Luther vergeleek Erasmus zichzelf met een damhert, een edel, vrouwelijk dier; terwijl hij Luther vergeleek met een stier, een wild, mannelijk dier.

Erasmus was de man van de soft power, gericht op redelijkheid, studie, omgangsvormen. Toch kon hij ook heel vilein zijn, zoals toen Luther trouwde. Toen roddelde hij venijnig: 'Om je te laten weten dat het huwelijk onder een gelukkig gesternte heeft plaatsgevonden: de jonge bruid heeft enkele dagen na het zingen van het bruiloftslied het leven geschonken aan een kind'.



*Zelfkariatuur, 1515*

*collectie Universiteitsbibliotheek, Bazel*

Erasmus vergeleek  
zichzelf met een  
damhert, een edel,  
vrouwelijk dier; terwijl  
hij Luther vergeleek  
met een stier, een  
wild, mannelijk dier.

# Erasmus als netwerker

ERASMUS WAS EEN FANTASTISCHE COMMUNICATOR, NETWERKER, SPINDOCTOR, IMAGE BUILDER. HIJ HEEFT DE UITVINDING VAN DE BOEKDRUKKUNST VOLLEDIG UITGENUT OM ZIJN DENKWERK TE VERSPREIDEN.

Het is hem gelukt tot op de dag van vandaag een bekend profiel te hebben. Wie zou nu nog het profiel van Coornhert, Hugo de Groot of Spinoza herkennen?

Erasmus heeft zijn imago bewust in de markt gezet. Hij gaf de in zijn tijd bekende kunstenaar Quinten Massijs opdracht om een penning met zijn beeltenis te maken. En die penning stuurde hij heel gericht rond. De dure versie naar de machtigste mannen. En de iets minder dure versie naar de opinieleiders in Europa. Hij deed dat als een soort reclame voor zijn boeken; vandaar de inscriptie: 'Beeld naar het leven getekend. Een beter beeld zullen u zijn teksten geven'.

Met zijn brieven, boeken en penningen onderhield Erasmus een zeer uitgebreid netwerk in de hoogste kringen van Europa.

Ook Nicolaas Everaerts, de president van het Hof van Holland, ontving zo'n penning van Erasmus met de begeleidende tekst: 'Vervaardigd door een niet alledaags kunstenaar tegen een niet alledaagse prijs'.

En zoals hij zich ook met de technische details van zijn boeken in de drukkerij bemoeide, zo bemoeide hij zich ook met de productie van zijn penningen en deed hij allerlei suggesties om het resultaat te verbeteren. Een multi-talent.



*Bronzen penning, Quinten Massijs, 1519, collectie Kunsthistorisches Museum Wenen*

Het is hem  
gelukt tot op  
de dag van  
vandaag een  
bekend profiel  
te hebben

# Erasmus spot

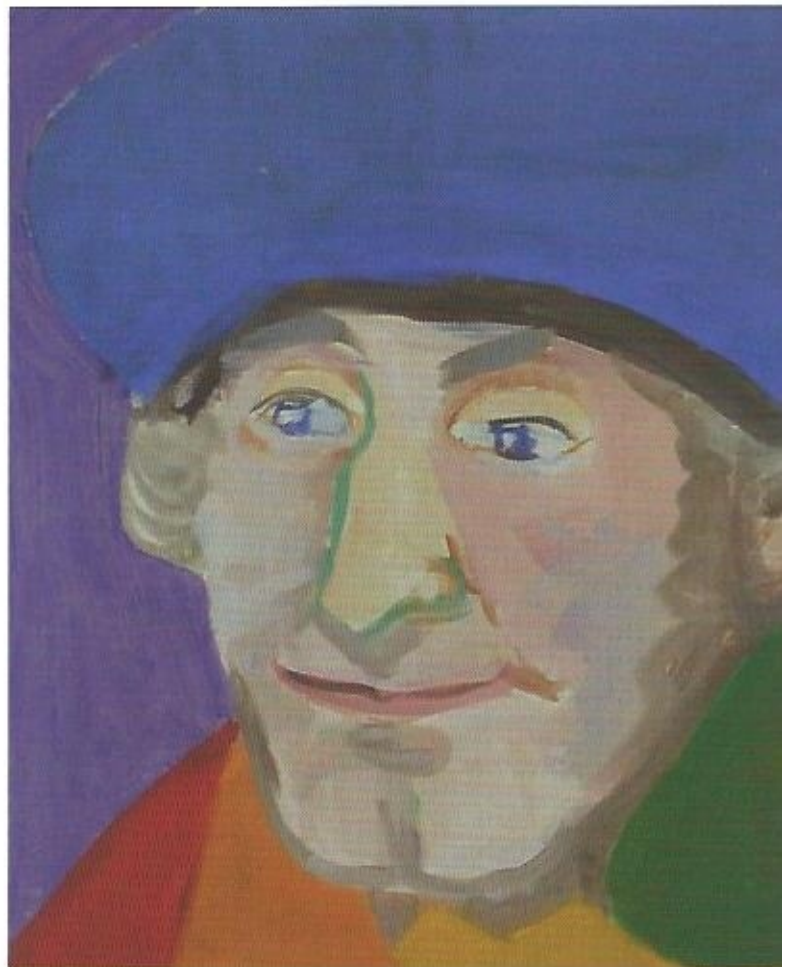
OP HET PORTRET VAN EMO VERKERK HEEFT ERASMUS DUIDELIJK BINNENPRET. ZIJN OGEN GLIMMEN, HIJ KIJKT ONDEUGEND. HIJ IS DE NAR MET EEN REGENBOOGTRUI AAN. EEN NAR MAG MET IEDEREEN DE GEK STEKEN. LACHEN IS GEZOND.

Erasmus is de schrijver van de Lof der zotheid. Het boek is ontstaan op de rug van een paard, onderweg van Italië naar Engeland. Erasmus ging weer logeren bij zijn vriend Thomas More.

Aangekomen op zijn logeeraadres, werkte hij zijn reisaantekeningen uit tot een grappig, satirisch boek. Hier en daar leest het als een script om voorgedragen te worden. Speelde Erasmus zelf tussen de schuifdeuren?

Erasmus zal niet vermoed hebben dat dit tussendoortje zijn absolute bestseller werd. Het boek is vertaald in 89 talen en wordt telkens weer herdrukt.

Lof der zotheid zit vol kritiek op misstanden in de kerk, in kloosters, in het onderwijs, in de wetenschap. Erasmus spaart niemand, ook zichzelf neemt hij op de hak. Hij jaagt iedereen in de gordijnen. Scherpzinnig. Hij speelt met de lezer. Meent hij het nou, of meent hij het niet? Filosofen: 'heerlijk gestoord, ze weten niets zeker', schoolmeesters: 'meest rampzalige, meest ellendige soort mensen', juristen: 'niemand zo zelfingenomen als zij', theologen: 'ontelbaar zijn hun haarkloverijen', koningen: 'ze denken dagelijks nieuwe belastingen uit om het bezit van hun burgers in hun eigen zak te steken', pausen: 'ze verdedigen hun positie uit alle macht met oorlog en gifmoord', kloosterbroeders: 'dom, lomp, onbeschaamd'; ze komen allemaal aan de beurt. Geestige scheldkanonnades.



*Erasmus spot, Emo Verkerk, 2015  
Olieverf op doek, collectie Museum Gouda*

Toch is de ondertoon van de Lof der zotheid serieus. Het is een pleidooi voor eenvoud, voor kinderlijkheid, naïviteit. Hij stelt Christus ten voorbeeld, die liever op een ezel zat dan op de rug van een leeuw. Niet de adelaar of de havik of de leeuw staat model in de Bijbel, maar het lam, de duif en de ezel. Vrouwe Zotheid sluit haar optreden als volgt af: 'Vaarwel, applaudisseer, leef vrijuit. En zet het nu op een drinken'.

# Erasmus als raadgever



ERASMUS WAS EEN VEEL GEVRAAGD ADVISEUR. ALLE MACHTIGE VORSTEN IN EUROPA PROBEERDEN HEM AAN HUN ZIJDE TE KRIJGEN. KAREL V, FRANS I, HENDRIK VIII.

Erasmus schreef zowel gevraagde als ongevraagde adviezen. Hij vleide, smeerde met stroop en allemaal voor dat ene doel: eenheid in Europa, geen oorlog tussen christenvorsten, een kerk-scheuring voorkomen. Hij beheerste alle registers die een topadviseur ter beschikking heeft, nu eens principieel dan weer plat opportunistisch. Ook zijn vrienden vragen hem om raad.

De Goudse theoloog Herman Lethmaet uit Gouda is een van die vrienden met wie Erasmus regelmatig correspondeert. Ze kennen elkaar nog uit de Goudse periode van Erasmus.

Lethmaet vraagt op een gegeven moment aan Erasmus hoe hij zich aan het pauselijk hof dient te gedragen. Erasmus geeft hem advies, 'nogal vrijmoedig', en vraagt aan Lethmaet de brief na lezing te verbranden. Lethmaet volgt dat verzoek niet op, dus we beschikken nu nog over het handschrift van Erasmus aan Lethmaet (Streekarchief Midden-Holland).

Erasmus geeft raad.  
Citaat:

*'Mijn raad heb je niet nodig... Ik weet dat jij ervoor zult zorgen bij maaltijden altijd nuchter te blijven. Het verlangen naar roem moet je met uiterste inspanning verborgen houden, zowel in je kleding als in je taalgebruik. Je dient voor iedereen vriendelijk te zijn, maar niet op een onderdanige manier.*



Portret van Erasmus, Gerrit Kloens, 2012  
Siberisch zwart krijt, collectie Museum Gouda

*Over zaken die het hof aangaan, dien je niet al te vrij te spreken... Als je een advies geeft, laat het dan eerlijk zijn en zo min mogelijk schadelijk.*

*Als je gedwongen wordt partij te kiezen, ga dan naar de kant met het meeste succes. Als het kan, moet je je zo weinig mogelijk in de affaire Luther mengen...'*



# Erasmus als polemist

ERASMUS KON ONGEMEEN FEL UIT DE HOEK KOMEN. JOHAN HUIZINGA TYPEERT ERASMUS ALS DE INNIG OPRECHTE PREDIKER VAN DIE ALGEMENE ZACHTMOEDIGHEID, DIE DE WERELD NOG ZO BITTER NODIG HEEFT.

Dat was Erasmus zeker ook. Maar hij was niet altijd minzaam en zachtmoedig. In 1513 circuleerde er in Europese kringen een subversief pamflet, met als titel: 'Hoe paus Julius II bij de hemelpoort aanklopt, maar door Petrus niet wordt binnengelaten'.

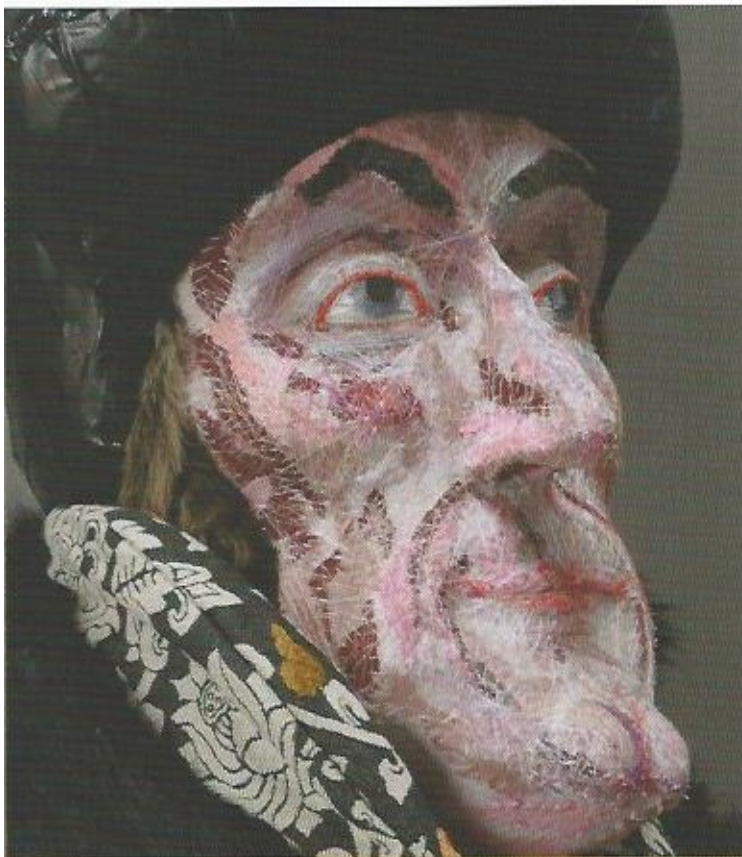
Erasmus ontkent dat hij de schrijver is, want hij wil de uitgave van zijn Nieuwe Testament niet in gevaar brengen. Wel vraagt hij langs zijn neus weg

bij zijn vrienden voortdurend of ze het werkje al gelezen hebben. In 1517 wordt het gedrukt, voortdurend herdrukt, verslonden. Uiteindelijk stelt in de 21e eeuw professor Menchi onomstotelijk vast dat de schrijver Erasmus moet zijn geweest.

Paus Julius II had alles wat Erasmus aan de kerkelijke elite verafschuwt: oorlogszuchtig, praalziek. Deze paus was vooral uit op het vergroten van de wereldlijke macht van het Vaticaan. Daarom laat Petrus hem niet binnen. Het pamflet is opgebouwd als een soort toneelstukje, met teksten voor Petrus en Julius. Wanneer Julius met zijn leger bij de hemelpoort komt, zegt Petrus:

*'Ik sta jou zo al een tijdje te bekijken, en alles wat ik zie wijst op goddeloosheid... Wat ik zie, is een zootje ongeregeld, dat geurt naar hoeren, drank en buskruit. Het lijkt wel een bende huurmoordenaars... Dan heb ik het nog niet over het feit dat je de hele tijd maar staat te boeren, dat je riekt naar braaksel en drank: het lijkt wel of je zopas nog gebraakt hebt... Christus heeft me altijd gezegd dat ik deze poort alleen mag openen voor hen die de naakten hebben gekleed, de hongerigen te eten en de dorstigen te drinken hebben gegeven, de gevangenen hebben bezocht en vreemdelingen onderdak hebben verleend'.*

Zo gaat het door. Petrus (lees: Erasmus) noemt Julius een publieke etterbui, verkondiger van christelijk heidendom, een schaamteloze kerel die rondploetert in de modderpoel van geld, macht, oorlogen, verdorvenheid. 'Welk verschil bestaat er tussen jou en de leider der Turken? Beiden hebben dezelfde vuige ambities, maar jij brengt veel groter schade toe'.



*Erasmus, Eveline van Duyl, 2011  
samengesteld uit kippengaas, porschuim, gaffertape,  
nepont, textiel en garen, collectie Museum Gouda*

# Bevriend met Erasmus



HET BEELD VAN HILDO KROP HEEFT GESTAAN IN JAKARTA, AMSTERDAM EN PARAMARIBO. JAN SCHOUTEN TROF DE BUSTE AAN IN EEN SURINAAMS RIJSTVELD, WAAR HET DIENST DEED ALS VOGELVERSCHRIKKER. OP VOORSpraak VAN HET GOUDS ERASMUSGENOOTSCHAP KWAM DE BUSTE IN HET WILLEM VROESEN PARK TE STAAN. EDELSMID MENNO MEIJER ONTWIERP EEN METALEN PIËDESTAL VAN TWEE RECHTOPSTAANDE BOEKEN.

Vriendschap was voor Erasmus het hoogste goed op aarde. Hoger ingeschat dan het huwelijk. Vrienden vertellen elkaar de waarheid, vrienden zijn gelijkwaardig aan elkaar, vrienden steunen elkaar door dik en dun.

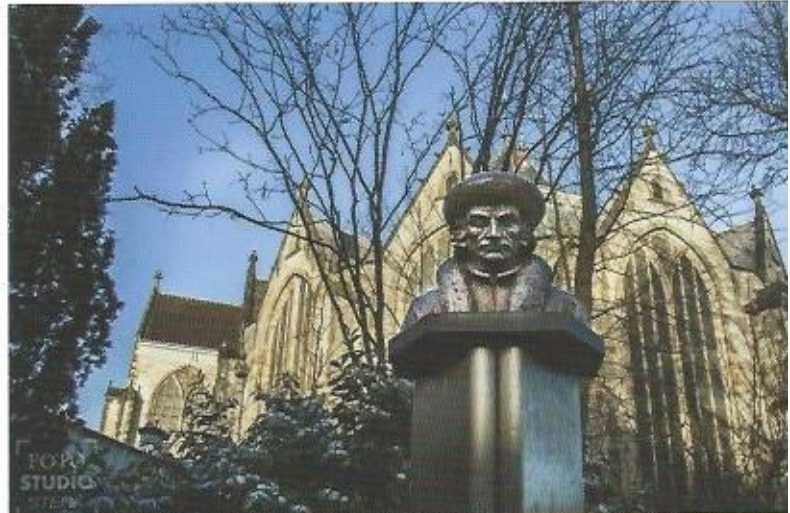
Erasmus deed niets liever dan tafelen en gesprekken voeren met zijn humanisten-vrienden.

Citaat:

*'Wat is er verheugender dan toegenegen vrienden te bezitten?'*

Daar zette hij de tijd voor stil. Zijn zandloper plat op tafel, even geen time management.

Onder vrienden kon je je bloot geven. Aan tafel moest alles gezegd kunnen worden, reddenaties uitgeprobeerd, argumenten opgegooid. Dat was vertrouwelijk. Zo konden taboes speels worden besproken, zoals de vraag: Moest de Bijbel letterlijk worden genomen?



*Erasmus, borstbeeld in brons, Hildo Krop, 1950  
Fotostudio Sterk*

Erasmus beschouwde als zijn beste vrienden:

THOMAS MORE, de Engelse humanist en schrijver van Utopia (1516).

PETER GILLIS, de gemeentesecretaris van Antwerpen, eveneens bevriend met Thomas More.

ALEXANDER STEWART, de Schotse koningszoon, aan wie Erasmus zijn lijfspreuk ontleende: Concedo nulli.

JOHANNES FROBEN, de boekdrukker uit Bazel, bij wie Erasmus zijn Nieuwe Testament liet drukken en die zijn zoon naar Erasmus vernoemde.

KOENRAAD WACKERS uit Leuven, aan wie Erasmus zijn laatste brief op zijn sterfbed schreef.

# Ik wijk voor niemand

ALEXANDER STEWART WAS DE ZOON VAN DE SCHOTSE KONING, DIE PRIVÉLES KREEG VAN ERASMUS IN ITALIË. KLASSIEKE TALEN. ZO KWAM ERASMUS AAN DE KOST. MET PARTICULIERE LESSEN VERDIENDE HIJ VOLDOENDE OM BOEKEN TE KUNNEN KOPEN EN UITGEVEN.

Na een trip met zijn leerling langs de Italiaanse steden deed Alexander bij het afscheid zijn gouden ring af en schoof die bij Erasmus om de vinger. Hiermee wilde Alexander hun blijvende vriendschap bezegelen. Op de ring stond een bebaarde man op een stenen blok afgebeeld: de Romeinse god Terminus, de grensgod. Erasmus deed de ring om en heeft hem nooit meer afgedaan.

Toen Alexander enkele jaren later sneuvelde in de oorlog tussen Schotland en Engeland, liet Erasmus een zegel maken met een afbeelding van Terminus en zijn motto: 'Concedo nulli', Ik wijk voor niemand. Op de penningen van Erasmus, zijn relatiegeschenk, komt de afbeelding van Terminus ook voortdurend terug. Terminus wordt een alter ego.

Tijdens zijn leven al werd zijn mascotte echter steeds controversiëler. Erasmus voelde zich gedwongen zich te verdedigen, dat 'Concedo nulli' niet op hemzelf sloeg, maar op de dood: de dood wijkt voor niemand. Niet iedereen geloofde die interpretatie. 'Concedo nulli' was ook wel heel toepasselijk op zijn eigen onverzettelijkheid en zijn weigering om partij te kiezen.

Het motto was aanvankelijk uitdagend bedoeld: Ik volg mijn geweten, ik wijk voor niemand. Later is daar de relativerende betekenis bijgekomen: gedenk te sterven.

Voor de sentimentele Erasmus was de afbeelding van Terminus met zijn leuze Concedo nulli vooral een herinnering aan zijn jeugdige vriend, die hij na een paar prachtige weken in zijn geliefde Italië, nooit meer terug zou zien.



*Zilveren penning, Quinten Massijs, 1519  
In langdurige bruikleen van De Nederlandsche Bank*

Erasmus liet  
een zegel  
maken met  
een afbeelding  
van Terminus  
en zijn motto:  
'Concedo nulli'



# Erasmus als pedagoog

EMO VERKERK, DE SCHILDER DIE OOK FILOSOFIE STUDEERDE, HEEFT HEM HIER VRIENDELIJK EN MET BAKKEBAARDEN GESCHILDERD. MET DIE GLIMLACH OM ZIJN LIPPEN WAAR LUTHER ZO'N HEKEL AAN HAD.

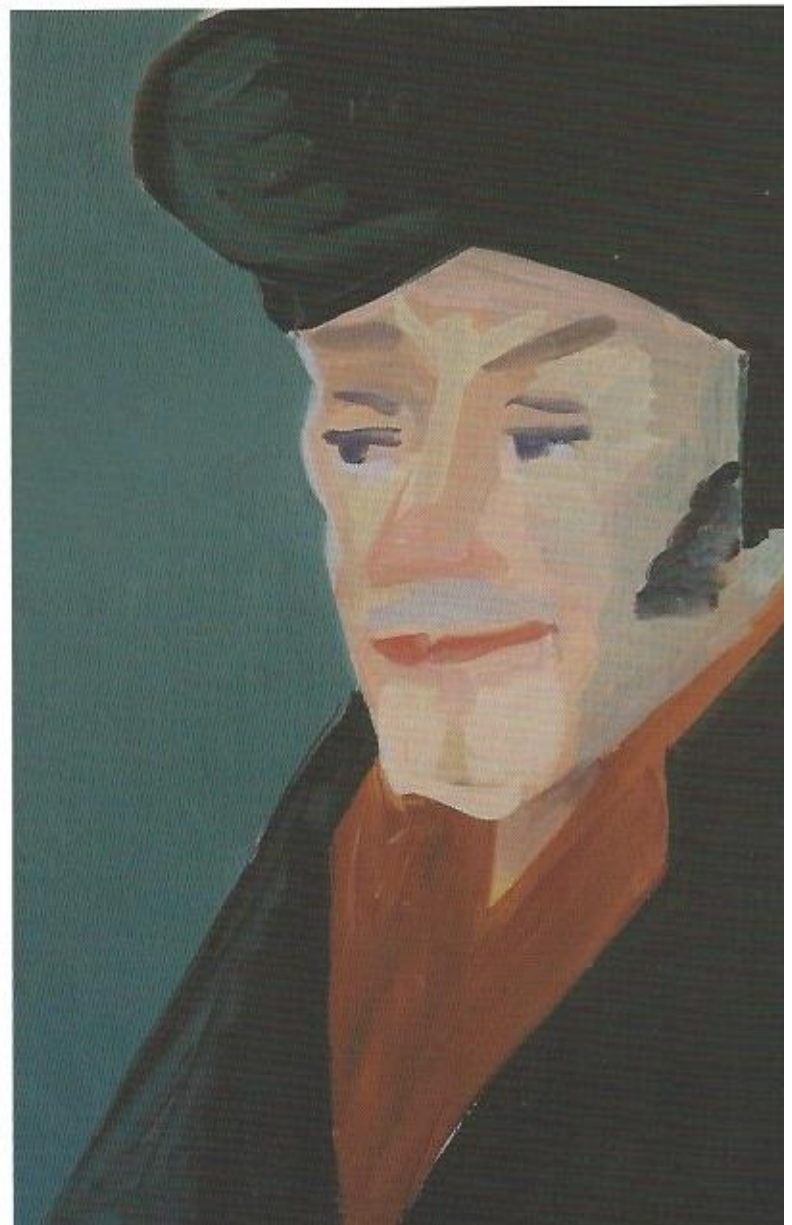
Het lijkt net alsof Emo Verkerk op het neusbeen van Erasmus een zegenende engel heeft aangebracht. Met opzet? Toevallig?

Erasmus was geen charismatisch spreker die het volk begeesterde. Dat ambieerde hij ook niet. Erasmus stichtte geen nieuwe kerk, bracht geen sociale beweging op gang, was geen Luther of Calvijn. Hij was meer een docent, een opvoeder. Hij wilde mensen ertoe brengen zelf na te denken, zelf te studeren.

Zijn eigen ervaring met het onderwijs op de Parochieschool in Gouda heeft hem naar eigen zeggen zeer gevormd, in negatieve zin. Op die Parochieschool werd de les er letterlijk ingeslagen. Als basis voor de pedagogie zag Erasmus de liefde voor het kind, vertrouwen in de ontwikkeling van het kind. Kinderen moeten niet gedresseerd worden, maar gestimuleerd.

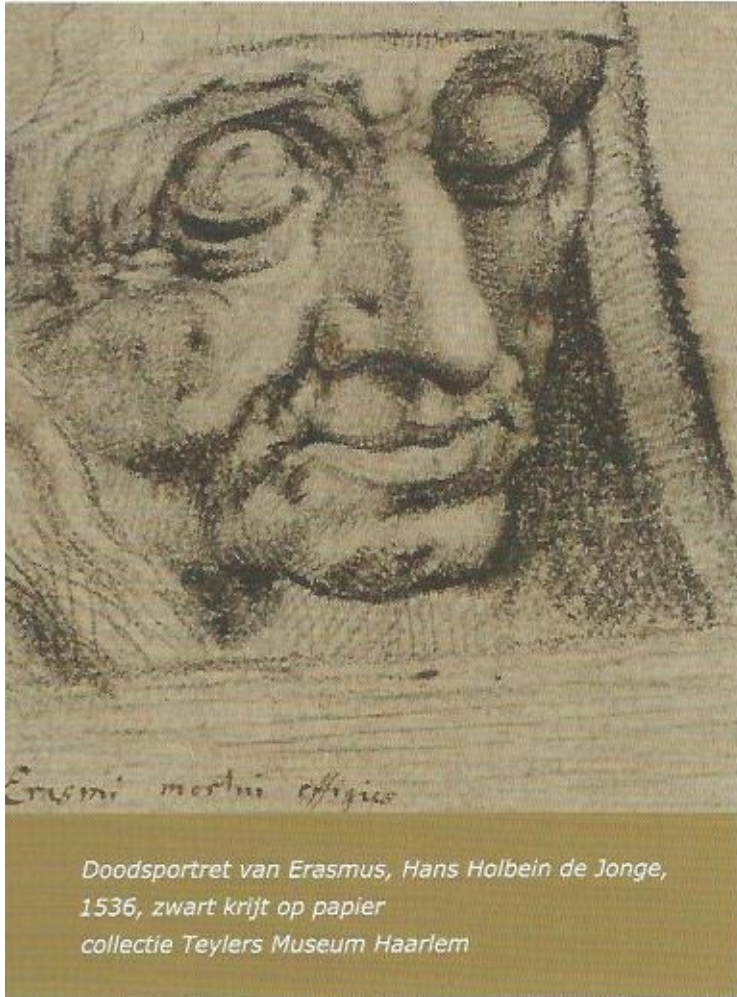
Dat waren in zijn tijd revolutionaire opvattingen. Erasmus geloofde in de maakbaarheid van de mens, door een goede opvoeding, door het bijbrengen van deugden, door zelfstudie.

Een van zijn mooiste uitspraken is nog steeds: 'Ik ben geen Erasmist'. Erasmus heeft geen systeem van denkbeelden nagelaten, hij zocht geen volgelingen, eigenlijk integendeel. Hij doceerde graag, maar wilde geen discipelen.



*Erasmus, Emo Verkerk, 2015  
Olieverf op doek, collectie Museum Gouda*

# Priester van het bisdom Utrecht



Op 12 juli 1536  
sterft Erasmus,  
omringd door  
vrienden

ZIJN VRIENDEN GINGEN HEM VOOR:  
ALEXANDER STEWART STIERF IN 1513, PIETER  
GILLIS IN 1533, THOMAS MORE IN 1535.

Erasmus ondertekent zijn testament als 'priester van het bisdom Utrecht'. Hij voelt zijn einde naderen. Na al die jaren van zwerven door Europa, wil hij eigenlijk weer terug. 'Als Brabant maar wat naderbij was', verzucht de kosmopoliet in Bazel. Hij mist de Bourgogne wijn, die hem in Anderlecht beter smaakte dan in Bazel. Hij verzamelt zijn vrienden om zich heen. Onder hen ook de zoon van drukker Johannes Froben. Erasmus laat geen priester komen. Vriendschap blijft voor hem tot op zijn laatste dag het hoogste goed. In het testament regelt hij precies hoe er met zijn boeken en de herdrukken van zijn boeken moet worden omgegaan. Zo sterft hij op 12 juli 1536, omringd door vrienden. Zijn laatste woorden zijn in het Nederlands: 'Lieve God'.

Stefan Zweig beschrijft dit levenseinde het meest romantisch (Triomf en tragedie, 1934):

*'In de allerlaatste minuut gebeurt er iets vreemds; de grote humanistische geleerde, die zijn hele leven alleen maar Latijn heeft gesproken, vergeet plotseling de zo vertrouwde en vanzelfsprekende taal. En in de oerangst van het schepsel stamelen de verstijfde lippen plotseling het als kind geleerde: 'lieve God' uit zijn geboorteland. Het eerste en laatste woord van zijn leven vinden elkaar in dezelfde Nederlandse klank. Nog een laatste ademhaling en dan wordt hem geschonken waarnaar hij zo vurig verlangde voor de mensheid: vrede.'*

# Erasmus Goudae Conceptus

NADAT ERASMUS IN 1536 OVERLEDEN WAS, WILDEN DE MONNIKEN VAN ZIJN AUGUSTIJNER ORDE IN GOUDA TOCH LATEN WETEN DAT DEZE BEROEMDE GELEERDE OORSPRONKELIJK UIT GOUDA KWAM.

Zij lieten door een kunstenaar de bekende kop van Erasmus boetseren uit klei en bevestigden deze kop op een rond stuk eikenhout met de tekst: 'Goudae Conceptus Roterodami Natus obiit Basile'. In Gouda verwekt, in Rotterdam geboren, in Bazel heengegaan. Toen het klooster Stein afbrandde in 1549, is deze plaquette gered uit de vlammen en overgebracht naar de nieuwe huisvesting van de monniken binnen de stadsmuren van Gouda.

Erasmus zelf moest niet veel hebben van het getouwtrek van steden en vorsten om hem in hun kamp te krijgen. Hij beschouwde zich als wereldburger. *Civis mundi sum*. In zijn tijd was dat: Ik ben een Europeaan. Vaak liet hij zich laatdunkend uit over de Hollanders, met hun slechte manieren, hun botheid, hun drankzucht, hun ongeletterdheid.

Erasmus schrijft in 1520 als reactie op een poging om hem in het Duitse kamp te trekken:

*'Het doet er niet veel toe in welk oord men is geboren en ik vind het loze opschepperij als een stad of volk er zich op laat voorstaan een bepaald persoon te hebben voortgebracht dat het dankzij zijn eigen studie, zonder hulp van zijn geboorteland, tot aanzien en roem heeft gebracht. Meer reden om zich op de borst te kloppen dan de plaats van zijn geboorte heeft de plaats die hem tot een groot man heeft gemaakt... Dat ik een Hollander ben, kan ik niet ontkennen'.*

In een andere brief noemt Erasmus Gouda zijn 'vaderstad'. Zijn leven lang blijft hij corresponderen met vrienden uit zijn Goudse tijd. Zijn brief aan de Goudse theoloog Lethmaet is in het originele handschrift bewaard gebleven. Erasmus waardeert Herman Lethmaet zeer, net als Maarten van Dorp. Hij noemt Lethmaet een heel groot talent, bovendien leeft hij uiterst sober, 'als de man tenminste kans ziet dat vol te houden tussen de Hollanders'. Een haat-liefde verhouding met Holland en zijn vaderstad Gouda, anders kun je het niet noemen.



*Desiderius Erasmus Goudae Conceptus Roterodami Natus obiit Basile, Eikenhout en terracotta, ca. 1540 collectie Museum Gouda*

# Civis mundi sum

BEELDEND KUNSTENAAR EN GLAZENIER MARC MULDER KREEG IN 2015 VAN MUSEUM GOUDA DE OPDRACHT OM EEN GEBRANDSCHILDERD RAAM TOE TE VOEGEN AAN DE COLLECTIE GOUDSE GLAZEN IN DE SINT-JANSKERK. EEN HERDENKINGSRAAM VOOR ERASMUS, 500 JAAR NA DE PUBLICATIE VAN DE EERSTE GEDRUKTE BIJBEL IN HET GRIEKS EN LATIJN: NOVUM INSTRUMENTUM. HET LEVENSWERK VAN ERASMUS.

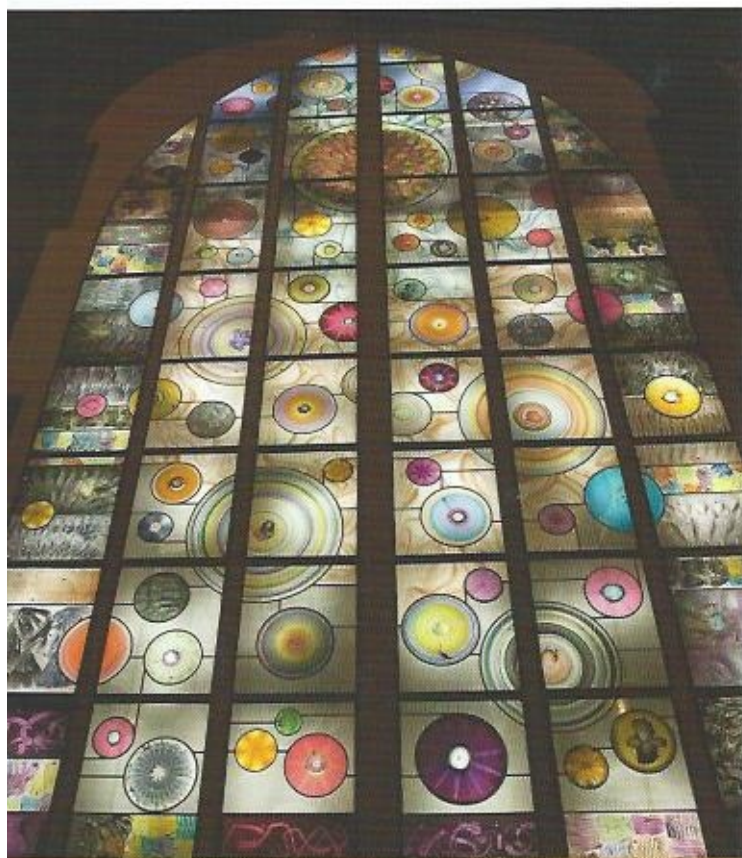
Museum Gouda wilde niet het icoon Erasmus laten verbeelden in gebrandschilderd glas, maar zijn gedachtengoed. Dus niet de muts en de mantel en het profiel, maar het pleidooi voor verdraag-

zaamheid, vrede en vriendschap dat uit het werk van Erasmus spreekt. Geen poging om Erasmus te claimen als Gouds burger, maar juist zijn wereldwijde betekenis uit te drukken.

Civis mundi sum is daarom in de onderrand van het Erasmusraam gekozen als tekst. Ook geen poging om Erasmus toe te eigenen als Reformator, maar juist als verkondiger van een boodschap waar gelovigen en ongelovigen door geïnspireerd kunnen worden. Een boodschap van hoop. Inclusiviteit. En dat in tijden, die net zo verscheurend en angstaanjagend lijken als de 16e eeuw waartoe Erasmus zich moest verhouden: spanning in Europa tussen noord en zuid, oorlogsdreiging aan de randen van Europa.

Marc Mulders schildert met licht. Als het zonlicht door het Erasmusraam valt, ervaart de bezoeker in de kerk een sfeer van genereuze ruimtelijkheid. In de woorden van de kunstenaar: 'Ik wil met het binnenvallend licht een nieuwe ruimtelijkheid schilderen, waar Erasmiaanse klanken van tolerantie, vergeving en gastvrijheid verbeeld worden in een abstract patroon van lichtschakeringen, kleurlevels en lichtflitsen... genereuze ruimtelijkheid...'

Hoog middenin het Erasmusraam heeft Marc Mulders een ring van pauwenveren aangebracht. Hij zegt daar zelf over: 'In veel culturen staat de pauw symbool voor de aankomende lente, voor de vruchtbaarheid. In de christelijke cultuur staat de pauw voor de wederopstanding van Christus. Een motief van hoop. De pauw is afgebeeld als een aards moment hoog in de hemel. De hemel op aarde, dat behoort tot ieders opdracht. Bovendien is de pauw, door de nadruk op de roterende verenkrans, als het ware een mandala; een geometrisch patroon dat symbolisch de Kosmos uitbeeldt. In onze christelijke beeldcultuur doet het roosvenster in een kathedraal denken aan een mandala. En zo verenigt de pauw in het Erasmusraam meerdere religieuze paden en vergezichten'.



*Erasmusraam Marc Mulders, 2016  
Schenking Museum Gouda aan de Sint-Janskerk*